

"לבניינה של תורה"

שיחה שנמסרה בביהמ"ד מפי מו"ר רה"י

"זלסליחותיך אנו מקדים"

שיחה לפני בקשת סליחות ראשונה

ביחס למועד בריאת העולם². לדעת רבי אליעזר העולם נברא בתשרי, כפי שאנו אומרים בתפילות ראש השנה: "זה היום תחילת מעשיך, וזכרון ליום ראשון"³. אך לדעת רבי יהושע העולם נברא בניסן. כותב הר"ן, אליבא דרבי אליעזר, שמבואר בפסיקתא⁴ שלאמתו של דבר העולם נברא ביום כ"ה באלול, ואילו ביום ראש השנה – היינו ביום השישי לבריאת העולם – נברא האדם. באותו יום שישי בו הוא נברא, נכנס האדם לגן עדן וסרח ועמד בדין ויצא בדימוס, כלומר יצא ברחמים. אומר הר"ן שלפיכך כך נקבע גם דינם של בני האדם בכל הדורות.

לפי זה מסביר הר"ן את מנהג קהילת ברצלונה להתחיל לבקש סליחות ביום כ"ה באלול, יום בריאת העולם. מנהג זה הוא הבסיס למנהג אשכנז, כפי שנסביר.

ממשיך הר"ן ומנתח שאליבא דרבי יהושע, הסובר שהעולם נברא בניסן, לא ניתן לתלות את עניין הסליחות בעניין הבריאה. לכן מסביר הר"ן שלשיטת רבי יהושע הדבר נוגע לאותם ארבעים הימים בהם עלה משה להר סיני. בראש חודש אלול עלה משה להר סיני ותקעו בשופר⁵, ובראש השנה התחיל הקב"ה להתרצות

"פדלים וכרשים דפקנו דלתיך"

בעוד מספר דקות ניגש לבקש סליחות מאת רבש"ע. נפתח את בקשת הסליחות בתפילה: "לא בְּחֶסֶד וְלֹא בְּמַעֲשִׂים בָּאֲנוּ לְפָנֶיךָ, פְּדִלִים וּכְרָשִׁים דְּפָקְנוּ דְלִתֶיךָ. דְּלִתֶיךָ דְּפָקְנוּ רְחוּם וְחַנוּן, אֵל תְּשִׁיבֵנוּ רִיקָם מִלְּפָנֶיךָ". מתקני התפילות מלמדים אותנו שיש לגשת ולבקש סליחות מרבש"ע בתחושה שאנו כדלים וכרשים הדופקים בדלת ומבקשים להיכנס, כעני העומד בפתח. נדמה לעצמנו באיזו הרגשה עומד העני בפתח כשהוא מבקש שיתנו לו צדקה, כך עלינו לגשת לפני רבש"ע.

"שפף שיחה, דרש סליחה, מאדון האדונים"

בשנה זו, אנו, בני עדות אשכנז, מתחילים בבקשת סליחות מעט יותר מוקדם מאשר בכל שנה, ובני ספרד התחילו לאומן כבר בראש חודש אלול.

מה פשר מנהג זה? מדוע נקבע זמן לבקשת סליחות? הר"ן במסכת ראש השנה שואל שאלה יותר יסודית¹: "ויש לשאול: למה אדם נדון בראש השנה יותר מבשאר ימים?" – מהו עניינו של ראש השנה? מדוע ראש השנה הינו יום דין? מפני מה אנו עומדים לדין ביום זה? אכן שאלה גדולה.

הר"ן מאריך בביאור נפלא שכדאי ללומדו, ואומר אותו בקיצור: ישנה מחלוקת תנאים

² עיין ראש השנה, דף יא, עמוד א

³ עיין ראש השנה, דף כז, עמוד א

⁴ פיסקא ג, אות א

⁵ עיין טור, אורח חיים, סימן תקפא, בשם פרקי דרבי אליעזר, פרק מו

¹ דף ג, עמוד א (מדפי הרי"ף) ד"ה שנאמר

במוצאי השבת שלפני יום זה, כלשון הפיוט: "במוצאי מנוחה קידמנוך תחילה".

"זְכוֹר לָנוּ הַיּוֹם פְּרִיַת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה"
ה"משנה ברורה" מביא טעם מיוחד מאוד, בנוגע למספרם של ימי הסליחות¹¹: "שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם הקרבה... ובראש השנה כתוב: 'ועשיתם עולה' ללמד שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו ולכן קבעו ארבעה ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם". ניתן להבין באופן פשוט שכיוון שהסליחות כוללות בקשת סליחה הן שייכות אל התשובה, ומטעם זה יש צורך בארבע ימי סליחות לכל הפחות.

אולם, חשבתי שניתן להבין זאת גם בהסבר יותר עמוק, לאור יסודות שהם ודאי נכונים. אנו נוהגים להתחיל בבקשת הסליחות בשעה מאוחרת, למרות שבשל כך לאחדים מאיתנו יהיה קשה לקום בבוקר, מפני שרק מחצות הליל זהו הזמן בו אפשר לבקש ולהזכיר את י"ג מידות הרחמים. לפני זמן זה לא ניתן להזכיר משום טעמים פנימיים¹².

ליבן ומרכזן של הסליחות הוא אמירת י"ג מידות, שתמשכנה ללוות אותנו עד לתפילת הנעילה, אז נבקש שבע פעמים: "ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן".

כתוב בסידור ר' שבתי, שהוא סידור המרכז את כוונות האר"י ז"ל¹³: "מראש חודש אלול נפתחים י"ג מקורות מי"ג מכילין דרחמי". בראש חודש אלול ישנה בשמיים הארה אלוקית – נפתחים י"ג מקורות של רחמים. לכן, אנו נוהגים לומר מראש חודש אלול ועד לשמחת תורה – שליודעים זהו גמר

למשה רבנו עד יום הכיפורים, שבו אמר הקב"ה למשה רבנו⁶: "סִלַחְתִּי פְּדָבְרְךָ"⁷. אם כן, בראש השנה החלו ימי הריצוי, ולכן ראש השנה נקבע כיום הדין, מפני שהקב"ה "רצה לדון את ישראל בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה". אם כן, ראש חודש אלול הוא היום בו משה רבנו עלה להר סיני והחל התהליך הזה.

לאור זאת מבאר הר"ן את מנהגי הקהילות השונים. בקהילת גירונה לא מבקשים סליחות ביום כ"ה באלול וגם לא בראש חודש אלול, אלא רק בעשרת ימי התשובה, עליהם נאמר⁸: "דְּרָשׁוּ ה' בְּהַמָּצָאוֹ"⁹. במקומות אחרים מקדימים בבקשת הסליחות ומתחילים באחד באלול. מסביר הר"ן ששורש מנהגם הוא בכך שביום זה התחילו ארבעים יום שבסופם נתרצה הקב"ה למשה.

אם כן, מבואר בדברי הר"ן שבעניין זה ישנם שני מהלכים: מהלך אחד לפיו הסליחות תלויות בעניין של בריאת העולם, ומהלך שני לפיו הסליחות תלויות בעניין של כפרת אדם הראשון ביום בריאתו, בהתאם לעובדה שגם הוא עמד בדין בראש השנה.

למעשה אנו אומרים בתפילה: "זה היום תחילת מעשיך זיכרון ליום ראשון", ומסבירה הגמרא¹⁰ שזוהו דווקא לשיטת רבי אליעזר, ואם כן אנו נוקטים כמותו. אם כך, עלינו להגיד סליחות החל מיום כ"ה באלול, אלא שבמידה ולא יחולו לפני ראש השנה ארבעה ימים בהם יתאפשר להגיד סליחות, כפי שקורה השנה, מתחילים

⁶ במדבר, פרק יד, פסוק כ; עיין שם רבנו בחיי: "הבינו רז"ל פסוק זה בהרבה מקומות בתלמוד שעל מעשה העגל נאמר", עיי"ש.

⁷ עיין רש"י, שמות, פרק לג, פסוק יא.

⁸ ישעיהו, פרק נה, פסוק ו.

⁹ עיין ראש השנה, דף יח, עמוד א.

¹⁰ ראש השנה, דף כז, עמוד א.

¹¹ סעיף קטן ו.

¹² עיין מגן אברהם, סימן תקסה, סעיף קטן ה, בשם שער הכוונות. הובא במשנה ברורה שם, סעיף קטן יב.

¹³ עמוד תקז (במהדורת הירש).

דהיינו, מה הוא רחום אף אתה היה רחום, וכן לכל י”ג המידות. מגלים לנו כאן חכמי הסוד את סוד העבודה של י”ג מידות. שמעתי זאת כבר בצעירותי ממור”ר הרב אביגדר נבנצל שליט”א, אלא שהוא לא הסביר ורק אמר בשיחתו בימי שני שיש ‘לעשות את המידות’.

ישנו ספר חשוב מאוד נוסף, בשם ”תומר דבורה”, שחיברו הרמ”ק, רבי משה קורדובירו. גם עליו אמר לי מור”ר רבי אביגדר שליט”א שהוא מאוד אוהב את ספר זה שהוא קטן בכמות ורב באיכות. בהרבה מקומות מודפס בקיצור פירוש י”ג מידות, אבל לאור לימודנו היום מובן כי י”ג המידות הן בעלות משמעות עמוקה מאוד. עניינו של ספר זה הוא ללמדנו את ביאור י”ג המידות וכיצד על האדם להתנהג לפי המידות הללו. באותו האופן בו הקב”ה מתנהג עם העולם, כך צריך גם אדם להתנהג.

לפי דברינו עד כה נסללה בפנינו הדרך להבנת כוונת הימים הללו. בני עדות ספרד התחילו לבקש סליחות כבר בראש חודש אלול, וכולנו התחלנו לומר ”לְדוֹד ה’ אֲוִרֵי וְיִשְׁעֵי”, הכולל י”ג פעמים שם הוי”ה כנגד י”ג מידות הרחמים. כעת, בהיותנו מתחילים לבקש סליחות בלילה זה יקבל הדבר תאוצה גדולה יותר. י”ג מידות ה’ ה’ אֵל רַחוּם וְחַנוּן” זהו שורש הסליחות בחצות הלילה.

הבנת הדבר טמונה בהבנת עניינו של חודש אלול. חודש אלול הוא בבחינת ”אֲנִי לְדוֹדֵי וְדוֹדֵי לִי”¹⁹, אלו ימים של קרבת ה’. בימים הללו עלינו לעשות עצמנו כקורבן, כלשון ה”משנה ברורה”. מובנו של ”קורבן” הוא להתקרב לקב”ה, מלשון התקרבות.

הדין – מזמור ”לְדוֹד ה’ אֲוִרֵי וְיִשְׁעֵי”¹⁴, בו מוזכר שם הוי”ה י”ג פעמים כנגד י”ג מכילין דרחמי. פלאי פלאות! בדברים אלו מבואר כי כל עניינם של ארבעים הימים הללו הוא אמירת י”ג המידות פעם אחר פעם. בימים הללו אנו רוצים לעורר את הארתן של י”ג מידות הרחמים, בהן הקב”ה מנהיג את עולמו, וגילה אותן למשה רבנו אחרי חטא העגל, כמסופר בחומש¹⁵.

”וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו”

הגמרא בראש השנה מתארת¹⁶: ”וַיַּעֲבֹר ה’ עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא” – אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליה ציבור, והראה לו למשה סדר תפילה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין – יעשו לפני כסדר, ואני מוחל להם. הקב”ה מגלה למשה רבנו שכוחן של י”ג המידות אינו פועל רק כעת לאחר חטא העגל, אלא הוא יפעל גם בערב ראש השנה תשע”ט. הוא קיים לנצח. ”יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם”! פלאי פלאות! יש להבין: מהו אכן כוחם של הדברים? מהי כוונת חז”ל במילים ”יעשו לפני”, ולא יתפללו לפני?

רבי אליהו די וידאש, תלמיד הרמ”ק, בספרו ”ראשית חכמה”¹⁷, שואל שאלה¹⁸: ”זוה קשה, שהרי אנו רואים שכמה פעמים אנו מזכירין י”ג מידות ואיננו נעניין?” אלא אומר בעל ”ראשית חכמה” בשם הגאונים שהסבר הוא אחר: ”כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה... שיעשו כסדר המידות שלימד הקב”ה למשה, שהוא א-ל רחום וחנון –

¹⁴ תהלים, פרק כז

¹⁵ שמות, פרק לג

¹⁶ דף יז, עמוד ב

¹⁷ זהו ספר חשוב מאוד בענייני עבודת ה’. טוב מאוד לפגוש גם את הספר הזה במהלך החיים בשיבה. הרב צבי יהודה זצ”ל היה מדבר על הספר הזה הרבה.

¹⁸ שער הענווה, פרק א, אות יד [חלק ב, עמוד תנ (במהדורת תורה מציון, תש”ס)]

¹⁹ שיר השירים, פרק ו, פסוק ג. עיין הקדמת המשנה ברורה לסימן תקפא, על פי אבודרהם, פרק כה, אות ה, עמוד 382 (במהדורת קרן רא”ם)

לבוקרו, ומשראה את מצבו הורה לבני ביתו להכין עבורו תכריכים. אולם, רב הונא הבריאה, ור' פפא התבייש לראותו. לימים רב הונא בריה דרבי יהושע אישר שאכן נגזרה עליו מיתה, אלא שהקב"ה אמר: "הואיל ולא מוקים במיליה – לא תקומו בהדיה", מפני שיהודי זה מעביר על מידותיו אל תדקדקו עימו בדין. – למי מאיתנו אין איזשהו דבר עם אדם אחר שאנו חשים טינה כלפיו. לפעמים מדובר בנשותינו ולפעמים בחברינו, אולי כלפי רבותינו, ואולי כלפי מדינתנו.

כעת אנו הולכים עם הלב, הולכים להגיד סליחות – בישיבה חונכנו שרבש"ע הוא הצריך להגיד סליחות, ואילו אנו מבקשים סליחות כדי שהוא יגיד סליחות, כלומר שהוא סולח. מהי מהות הסליחות? לעלות במדרגת הימים, לעלות למדרגת הסליחות, להזכיר את י"ג המידות ולבקש מהקב"ה: ברצוננו ללמוד ממך ולהידבק במידותיך, אנו רוצים לעשות את עצמנו – ליצור את עצמינו. אנו חפצים ללכת בדרכיו: 'מה הוא רחום אף אתה רחום' – הוא רחום כלפי העולם, ואנו כלפי חברינו ביחסי בין אדם לחברו שלנו. אנו חפצים ללכת בדרכיו ולהיות 'רחום וחנון', ובעיקר להעביר על מידותינו, כל אחד במה שנוגע אליו. בזה נהיה דבקים יותר בקב"ה, וכך נזכה שיעביר על מידותיו לנו ולכל בית ישראל ויכתבנו ויחתמנו בבוא הזמן לחיים טובים ולשנה טובה, כפי שאנו מתחילים לבקש עליה "פְּדֹלִים וּכְרָשִׁים דְּפָקְנוּ דְּלִתִּיף".

זאת נעשה על ידי שנלמד את עצמינו ללכת במידותיו יתברך. נבקש ונזעק את י"ג מידות הרחמים בכל כוחנו, אבל המטרה הפנימית של כל זאת היא לעוררנו ללכת במידותיו של מקום, וזהו המעורר את הרחמים.

"מוֹחֵל עֲוֹנוֹת עַמּוֹ"

פירוש הדברים: אומר הפסוק²⁰: "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱ-לֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם". בראש השנה אנו מתפללים להיכתב לחיים. מהם 'חיים'? חיים הם דבקות ברבש"ע! הקב"ה ברא אדם, ותכלית האדם היא עם ישראל, כלומר: אנחנו. מעטים מבינים את עומק העניין, אך תכלית העניין היא שאנו נלך בדרכיו ונהיה דבקים בו. ידועים הם דברי חז"ל²¹: "מאי דכתיב: 'אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכוּ? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר: 'פִּי ה' אֱלֹהֵיךָ אֵשׁ אֶכְלֶה הוּא!' אלא להלך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא".

אם ארצה לבחור את הנקודה שייתכן והיא היותר מכל, אצביע על נקודה השייכת לימים אלו וזו אולי תהיה עבודתנו. אומרת הגמרא בראש השנה²²: "תנא דבי רבי ישמעאל: מעביר ראשון ראשון, וכן היא המידה", כפי שנגיד בטרם נאמר את י"ג המידות. ממשיכה הגמרא: "אמר רבא: כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר²³: 'נִשְׂא עֹן וְעָבַר עַל פְּשָׁע' – למי נושא עוון? למי שעובר על פשע". הנה כאן כתובה הנוסחה, הרי כבר אמרנו שבימים אלו עלינו להידבק במידותיו של מקום. הגמרא מספרת סיפור מופלא: "רב הונא בריה דרבי יהושע חלש" ורב פפא בא

²⁰ דברים, פרק ד, פסוק ד

²¹ סוטה, דף יד, עמוד א

²² דף יז, עמוד א. פירש רש"י: "עון שבראשונים הבאים

ליתם לכף - מעבירו ושומטו".

²³ מיכה, פרק ז, פסוק יח

